

BİBLİYOGRAFYA :

Dîvânü Muhammed b. Hânî el-Endelûsî (nşr. Muhammed el-Ya'îlâvî), Beyrut 1994; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-ʿUmde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1981, I, 111; Ebû İshak el-Husrî, *Zehrû'l-âdâb* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1372/1953, I, 225, 312-314; II, 648, 703, 755-757, 782, 1001-1003; İbn Şeref el-Kayrevânî, *Mesâ'ilü'l-intikâd* (nşr. Ch. Pellat), Cezayir 1953, s. 41-43; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis ve mesrahu't-te'ennüs fi mülehi ehli'l-Endelüs* (nşr. M. Tâvîl et-Tancî), Kahire 1372/1952, s. 89-90; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Maţmaḥu'l-enfûs*, Kahire 1325, s. 84-89; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, s. 130-131; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIX, 92-105; İbn Dihye el-Kelbî, *el-Mutrib* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî v.dğr.), Kahire 1954, s. 192-195; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-taleb*, s. 177; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), IV, 49-52; Safe-dî, *el-Vâfi*, I, 352; İbn Said el-Mağribî, *el-Muğrib*, II, 97-99; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta*, Kahire 1319/1901, II, 212 vd.; Makkarî, *Nefḥu't-tîb*, Kahire 1302, II, 264-267; IV, 41; Ahmed el-İskenderî - Mustafa İlnânî, *el-Vasîf fi'l-edebî'l-Arabî ve târihih*, Kahire 1335/1916, s. 276-278; Zâhid Ali, *Tebyinü'l-me'ânî fi şerhi dîvânî İbn Hânî*, Kahire 1352/1933, tür.yer.; Brockelmann, *GAL*, I, 91; *Suppl.*, I, 146 vd.; H. Pérès, *La poésie andalouse en arabe classique au XIe siècle*, Paris 1937, s. 43, 46; A. R. Nykl, *Hispano-Arabîc Poetry*, Baltimore 1946, s. 28-31; Ârif Tâmir, *İbn Hânî el-Endelûsî*, Beyrut 1961; Münîr Nâci, *İbn Hânî el-Mağribî el-Endelûsî*, Beyrut 1962; Ahmed Emîn, *Zuhrû'l-İslâm*, Kahire 1966, III, 135-170; Ali Muhammed Râdî, *el-Endelüs ve'n-Nâşır*, Beyrut 1967, s. 58-64; Sezgin, *GAS*, II, 654-655; Muhammed el-Ya'îlâvî, "Les relations entre fâtîmides d'Ifrîqiya et omeyyades d'Espagne", *Actas del II. Coloquio Hispano-Tunecino des estudios historicos*, Madrid 1973, s. 13-30; a.mlf., *İbn Hânî el-Mağribî el-Endelûsî: şâ'irü'd-devletî'l-Fâtîmiyye*, Beyrut 1405/1985, tür.yer.; a.mlf., *el-Edeb bi'l-İfrîkiyye*, Beyrut 1986, s. 265-335; a.mlf., "Kaşâ'idü İbn Hânî lem tünşer", *Havliyyâtü'l-Câmî'ati'l-Tünisiyye*, s. 6, Tunus 1969, s. 79-110; a.mlf., "İbn Hânî el-Endelûsî", *Dâ'iretül-ma'ârifü'l-Tünisiyye*, I, Kartâc 1990, s. 61-66; T. J. Monroe, *Hispano-Arabîc Poetry*, California 1974, s. 9, 130-145; Ahmed Hâlid, *İbn Hânî*, Tunus 1976; Şevki Dayf, *el-Fen ve mezâhibüh*, Kahire 1976, s. 419 vd.; M. Tâhâ el-Hâcirî, *Merḥaletü't-teşeyyuf fi'l-Mağribî'l-Arabî*, Beyrut 1403/1983, s. 89-134; Muhammed Kîrîrî, *İbn Hânî el-Endelûsî: Mütenebbi'l-Mağrib*, Trablus 1984, tür.yer.; M. Abdül-mün'im Hafâcî, *el-Edebü'l-Endelûsî*, Beyrut 1412/1992, s. 420-467; Ahmed Hasan Besec, *İbn Hânî el-Endelûsî*, Beyrut 1414/1994; *el-Edebü'l-Endelûsî*, Kahire 1994, s. 233-247; A. von Kremer, "Über dern schi'itischen Dichter Abû'l-Kâsim Moḥammed İbn Hânî", *ZDMG*, XXIV (1870), s. 481-494; Abdülhamîd el-İbâdî, "en-Nâhiyetü't-târîhiyye min şî'ri İbn Hânî el-Endelûsî", *es-Şekâfe*, II (1940), s. 396, 417, 468; Moh. Ben Cheneb, "İbn Hânî", *İA*, V/2, s. 746-747; F. Dachraoui, "İbn Hânî? al-Andalusî", *EP* (İng.), III, 785-786; Mihrân Erzende, "İbn Hânî", *DMB*, V, 93-97.

M. FARUK TOPRAK

İBN HARBÛYE

(bk. EBÛ UBEYD el-KÂDÎ).

İBN HASSÛL

(ابن حنول)

Ebû'l-Alâ Muhammed b. Ali b. Hassûl
(ö. 450/1058)**Kitâbü Tafzîli'l-etrâk adlı
eserle meşhur olan
tarihçi, edip ve devlet adamı.**

Aslen Hemedanlıdır; Rey'de yetişmiş, Sâhib b. Abbâd ve İbn Fâris'ten hadis dinlemiştir. Babası Ebû'l-Kâsım Ali kitâbet ve belâgatta, kendisi ise nazım ve nesirde zamanın tanınmış şahsiyetlerindendi. Önceleri Büveyhî Hükümdarı Mecdüdevle Rüstem'in (997-1029) veziri olan İbn Hassûl, Rey şehri Gazneli Mahmud'un eline geçince (1029) onun himayesine girip Gazne'ye gitti. Sultan Mesud zamanında Rey Dîvânü'r-resâil reisliğine getirildi ve şehir Selçuklular tarafından alınmaya kadar (1035) bu görevde kaldı. Son olarak Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in hizmetinde bulundu. Bâharzî onunla Rey'de görüşüğünü ve "sıcacığın soğuğa üstünlüğü" hakkındaki risâlesine reddiye mahiyetinde bir risâle yazdığını söylemekte, ayrıca onun şiirlerinden örnekler vermektedir (*Dümyetü'l-kaşr*, I, 413-417).

İbn Hassûl, kendisini şöhrete kavuşturan *Kitâbü Tafzîli'l-etrâk 'alâ sâ'iri'l-ecnâd ve menâkıbi'l-hazreti'l-âliyeti's-sultânîyye* adlı kitabını Tuğrul Bey'e okunmak üzere veziri Amîdülmülk el-Kündürî'ye sunmuştur. Kitapta, Ebû İshak es-Sâbî'nin (ö. 384/994) Irak Büveyhîleri'nden Adudüdevle adına yazdığı, günümüze ulaşmamış *Kitâbü't-Tâci* adlı eseri tenkit edilmekte ve öldürülme korkusu içindeki müellifin Büveyhî hânedanının tarihini anlatırken asılsız bilgilere yer verdiği söylenmektedir. İbn Hassûl kitabında ayrıca, Büveyhîler'in nesebini yüceltmek için ortaya atılan aslen Benî Dabbe kabilesinden geldikleri yolundaki iddianın da gerçek dışı olduğunu delillerle ortaya koymaktadır.

İbn Hassûl eserinde Türkler hakkında önemli tesbitlerde bulunmaktadır. Bu tesbitler sırasında Ebû İshak es-Sâbî'nin durumuna düşmemek için objektif değerlendirmeye yapmaya özen göstermiştir. Türkler'in özelliklerini anlatırken Allah'ın onları arslan sûretinde yüzlerini enli ve burunlarını basık yarattığını, bu insanların eti diğer bütün yiyeceklere tercih ettiklerini, kurlarda ve çöllerde yaşadıklarını, cesaretleriyle tanındıklarını ve diğer toplumlardan farklı biçimde fırsat bulunca başbuğluğu ele geçirmeye çalıştıklarını anlatmaktadır. Bu arada Hz. Peygam-

ber'e atfedilen, "Türkler size dokunmadıkça siz onlara dokunmayın" sözünü delil getirerek Türkler'in muteber bir millet olduğunu söyler. Ayrıca eserde Selçuklu tarihiyle ilgili bazı önemli bilgiler de yer almaktadır. İbn Hassûl bizzat müşahede ettiği Tuğrul Bey'in güzel hasletlerini açıklar ve Adudüdevle ile onu karşılaştırır. Ayrıca Hazar hakani ile (doğrusu Oğuz yabgusu) Selçuklu hânedanının kurucusu Selçuk (doğrusu babası Dukak) arasında geçen kavgaya da işaret eder.

Ortaçağ İslâm dünyasında nüfuzları gittikçe artan Türkler hakkında Câhiz'in (ö. 255/869) yazdığı *Fezâ'ilü'l-etrâk* tarzında olan eser, bilhassa ihtiva ettiği tenkidî ve tahlilî bilgiler dolayısıyla önemlidir. Eserin bir nüshası Abbas el-Azzâvî tarafından neşre hazırlanmış, M. Şerefettin Yaltkaya bu metni ve Türkçe tercümesini yayımlamıştır (bk. bibl.). Nafiz Danışman bu yayını tercüme yapılan bazı hatalar dolayısıyla eleştirmiştir (bk. bibl.).

İbrahim Kafesoğlu, İbn Hassûl'un tarihle ilgili kayıp bir kitabından bahsetmektedir (*Selçuklu Ailesinin Menşei Hakkında*, s. 26). Ancak müellifin, eldeki bu kitabından ve Bâharzî'nin reddiye yazdığı risâlesinden başka bir eser kaleme aldığı bilinmediği gibi Kafesoğlu'nun kaynak olarak gösterdiği *Târîh-i Güzide*'de (s. 426) adı geçen *Târîhu Ebi'l-'Alâ*'nın da *Kitâbü Tafzîli'l-etrâk* olması ihtimali aktarılan bilginin muhtevası itibarıyla daha kuvvetli görünmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hassûl, *Kitâbü Tafzîli'l-etrâk 'alâ sâ'iri'l-ecnâd* (trc. ve nşr. M. Şerefeddin Yaltkaya, *TTK Belleten*, IV/14-15 | 1940 | içinde), Arapça metin: s. 1-51, tercüme: s. 235-266; Câhiz, *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türkler'in Faziletleri* (trc. Ramazan Şegen), Ankara 1988, tercüme edenin girişi, s. 31; Seâlibî, *Yelîmetü'd-dehr*, I, 107-112; Ali b. Hasan el-Bâharzî, *Dümyetü'l-kaşr* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1968, I, 413-417; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevât), s. 426, 690; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 430-432; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 132-135; *Keşfü'z-zunûn*, I, 462; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Ailesinin Menşei Hakkında*, İstanbul 1955, s. 22, 24, 26; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Beirut 1973, s. 59, 209; Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1986, I-II, 261; a.mlf., *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1996, s. 58, 441; Zekerîya Kitapçı, *Hz. Peygamberin Hadislerinde Türk Varlığı*, İstanbul 1988, s. 148-150; Nafiz Danışman, "Prof. Şerefeddin Yaltkaya'nın Arapçadan Terceme Ettiği Bir Eser", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, I/23, İstanbul 1941, s. 3-4; a.mlf., "B. Şerefeddin Yaltkaya'nın Terceme Hataları", a.e., I/24 (1941), s. 3-4; Gurgis Avvâd, "el-Maḥtûâtü't-târîhiyye fi Hîzâneti kütübî'l-Methafî'l-İrâkî bi-Bağdâd", *Sumer*, XIII, Bağdad 1957, s. 51; F. Krenkow, "Sâbi", *İA*, X, 7.

SADİ S. KUCUR